

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Факультет іноземної філології
Факультет історії і права

СХОДОЗНАВСТВО. АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*Матеріали доповідей
IV Міжнародної науково-методичної конференції
24 березня 2023 р.
Частина II*

Харків – 2023

<i>Манзюк Є.О.</i> СТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ БАБРАКА КАРМАЛЯ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕСПУБЛІЦІ АФГАНІСТАН.....	40
<i>Новікова-Леппа Є.В.</i> СТАНОВЛЕННЯ СЬОГУНАТУ КАМАКУРА.....	44
<i>Пилипчук Я.В.</i> РЕСПУБЛІКА ТИВА У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	46
<i>Пугач В.В., Гишко Г.Б.</i> ВОЄННА ПОЛІТИКА МУСУЛЬМАНСЬКОГО ЄТТИШАРУ (1872–1878).....	50
<i>Сопельняк А.С.</i> Курди Вірменії.....	53
<i>Сухобокова О.О.</i> РАМ МОХАН РОЙ ТА ЗАРОДЖЕННЯ ІНДІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ ..	55
<i>Фалько С.А.</i> ВОЄННА МОДЕРНІЗАЦІЯ НА СХОДІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.: СТАН ВИВЧЕННЯ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	57
<i>Цицхвая В.М.</i> ПОЛІТИЧНИЙ КУРС ДЖАВАХАРЛАЛА НЕРУ (1950–1964): ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА «ІНДІЙСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ».....	60
<i>Ціватий В.Г.</i> АРАБСЬКА РЕСПУБЛІКА ЄГИПЕТ (АРЄ): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНА МОДЕЛЬ ДИПЛОМАТІЇ (МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ТЕМПОРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ).....	63
<i>Ямпольська Л.М., Abdulqader Ardalan Lateef</i> ЕТНІЧНИЙ КУРДИСТАН У ФОКУСІ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЦІКАВЛЕНИХ ДЕРЖАВ: МІЖ ПЕРШИМ І ДРУГИМ ПОДІЛАМИ ..	65
 <u>ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА КРАЇН СХОДУ</u>	
<i>Беззубенко А.В.</i> РЕГІОН БЛИЗЬКОГО СХОДУ У СВІТЛІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ (1950-ТІ – 1990-ТІ РР.)	71
<i>Бриленко В.О.</i> АХМАД ШАХ МАСУД: «ПАНДЖШЕРСЬКИЙ ЛЕВ» У БОРОТЬБИ З «ТАЛІБАНОМ».....	74

3. Ахмед Ібрахім Махмуд (2003). *Міністерство закордонних справ Єгипту. Каїр*: Центр політичних і стратегічних досліджень «Аль-Ахрам», 109 с. (на арабській мові).
4. *Arab Republic of Egypt* (2014). Ministry of Foreign Affairs. 2nd ed. Cairo, 196 p.
5. *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice. (The Sciences Po Series in International Relations and Political Economy)* (2020). Thierry Balzacq, Frédéric Charillon, Frédéric Ramel, William Snow. 1st ed. Paris, 374 p.
6. Циватий В.Г. (2023). Публічне мовлення, дипломатична риторика і міжкультурна комунікація у сфері міжнародних відносин та етикетних практик: інституціональний, міжнародно-інформаційний та політико-дипломатичний дискурси. *Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін*: Монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс». Розділ 4.7, 337-363.
7. Khashan Hilal (2000). *The Arabs at the Crossroads: Political Identity and Nationalism*. Florida: University Press of Florida, 168 p.

ЕТНІЧНИЙ КУРДИСТАН У ФОКУСІ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЦІКАВЛЕНИХ ДЕРЖАВ: МІЖ ПЕРШИМ І ДРУГИМ ПОДІЛАМИ

Ямпольська Лариса Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Abdulqader Ardalani Lateef, Ph.D. in Educational Policy

Salahaddin University-Erbil «College of Basic Education» (Erbil, Iraqi Kurdistan)

Етнічний Курдистан (курд. Kurdistan – «країна курдів») – історична область у Південно-Західній Азії, що займає суміжні території на південному сході Туреччини, північному заході Ірану, півночі Іраку та Сирії, в яких курди складають відносну більшість населення. Загальна площа етнічного Курдистану – близько 450 тис. км²: понад 200 тис. км² входить до складу сучасної Туреччини (Північний і Західний Курдистан – 47% курдів); понад 160 тис. км² – Ірану (Східний Курдистан – 32% курдів); до 75 тис. км² – Іраку (Південний Курдистан – 16% курдів); 15 тис. км² – Сирії (Південно-Західний Курдистан – 5% курдів). На нинішньому етапі курди – одна з найбільших етнічних груп у світі (близько 40 млн. осіб), позбавлена прав на національно-культурну та політичну автономію в державах із компактним проживанням її представників (Лазарев, 2012, с. 68).

Сучасний етнічний Курдистан не має географічної, економічної, культурної, мовної та релігійної гомогенності. Курдський націоналізм і процес національного формування курдів здійснюється в кожному курдському ареалі їхнього проживання (Туреччини, Іраку, Ірану, Сирії) відповідно до специфіки цих держав, що підкреслює його локальність і партикуляризм (Жигалина, 2014, с. 268; Ямпольська, 2022, с. 49). Цей фактор ускладнює процес консолідації курдів на державному і регіональному рівнях.

Завдання нашої доповіді – проаналізувати геополітичне положення етнічного Курдистану у фокусі близькосхідної політики зацікавлених держав між першим і другим поділами (1514 р. – між Іраном та Османською імперією; 1918–1920 рр. – між державами Антанти за підсумками Першої світової війни).

Проаналізуємо головні аспекти історії курдського питання до початку ХХ ст. З давніх часів курди компактно проживали на території широкого географічного простору, що перебуває на стику Малої Азії, Закавказзя, Іранського нагір'я та Месопотамії і носить назву Курдистан. Тут зіштовхувалися інтереси великих держав стародавнього світу – Вавилону, Ассирії, Урарту, держави Ахеменідів. Геополітичне, військово-стратегічне, економічне положення регіону неодноразово перетворювало його на арену запеклого протистояння різних держав, що завершилося першим поділом Курдистану (Курдский вопрос в Западной Азии в начале ХХІ века, 2006, с. 115). Точкою його відліку стала Чалдиранська битва 23 серпня 1514 р. між іранськими військами та силами Османської імперії. Вирішальна перемога турків у цій битві завершилася входженням західної частини Курдистану до володінь турецького султана Селіма I Явуза (1470-1520); у східній утвердилося панування іранського шаха Ісмаїла I Сефевіда (1487-1524) (Курдский вопрос в Западной Азии в начале ХХІ века, 2006, с. 117).

На час першого поділу Курдистан був конгломератом напівнезалежних еміратів, пов'язаних із центральною владою в Стамбулі та Ісфагані васальними відносинами. Нескінченні турецько-іранські війни, що велися в основному на території Курдистану з неодмінною участю войовничих курдських племен, створювали в курдському регіоні постійну атмосферу кривавих усобиць, смуту та нестабільності, що перешкоджало його економічному, політичному й культурному розвитку. Впродовж усього ХVІ ст. йшла запекла боротьба Османської та Сефевідської імперій за контроль над Закавказзям, Вірменським нагір'ям, Курдистаном і Месопотамією. Укладений у 1639 р. ірансько-турецький договір вперше визначив у загальних рисах кордони двох імперій: Арабський Ірак і значна частина Курдистану відійшли до Османської імперії. Поділ Курдистану прирікав його на роль буфера між Туреччиною та Іраном. Для охорони прикордонних областей владні структури обох держав залучали могутні курдські племінні об'єднання (Yampolska, 2023, р. 342). Протягом сторіч Курдистан був полігоном для ведення ірансько-турецьких війн, наслідком яких була загибель цілих племен і спустошення територій. Звичними заходами турецьких та іранських можновладців були каральні акції, репресії, нацьковування одних курдських племен на інші. Проте, перебуваючи в сферах впливу Османської імперії та Ірану, курдські емірати залишалися соціально-політичною структурою, в надрах якої,

незважаючи на всі поділи Курдистану, зберігався єдиний курдський культурно-політичний простір.

Роль Курдистану, через його геополітичне та воєнно-стратегічне значення, зросла на початку XIX ст. з виникненням «східного питання», яке впродовж XIX – початку XX ст. було одним із головних чинників світової політики, втілюючи протиборство Англії, Франції, Росії, Австрії, а потім і Німеччини за домінуючі позиції на Близькому та Середньому Сході. Особливо привабливою для курдів була Росія: її перемоги в російсько-турецьких війнах XIX ст. знесилювали вічного пригноблювача курдів – Османську імперію. Під час війн російська армія здійснювала вторгнення в північні райони Курдистану і прагнула залучити курдські племена на свою сторону (Yampolska, 2023, р. 343). Приєднання Закавказзя до Росії в результаті російсько-турецьких і російсько-іранських війн наблизило володіння Російської імперії до кордонів етнічного Курдистану. Частина курдів Закавказзя стали російськими підданими. Царська Росія найменше була стурбована долею курдів: під час походів на Закавказзя войовничі племена цікавили російських військових виключно як тимчасові союзники. Та все ж об'єктивно близькосхідна політика Росії в XIX – на початку XX ст., прискорюючи військово-політичний крах Османської імперії, сприяла становленню і піднесенню курдського національного руху.

У другій половині XIX ст. почалася потужна економічна експансія держав Західної Європи до Оттоманської Порти, яка супроводжувалася встановленням їх політичного контролю над більшістю турецьких територій. До кінця XIX ст. ця колись могутня держава перетворилася на напівколонію європейських капіталістичних держав. Суперництво країн Західної Європи та Російської імперії в Курдистані та суміжних територіях створювало істотні перешкоди на шляху консолідації курдського народу. Іноземні держави вважали за краще використовувати боротьбу курдів проти дискримінаційної політики османських можновладців у своїх прагматичних інтересах, що завжди приносило нові страждання курдському народу.

Отже, курдофонні райони були найбільш відсталою в економічному та політичному відношенні частиною Османської імперії. Проголошена в Оттоманській Порті на рубежі 30-х – 40-х рр. XIX ст. політика реформ «Танзимат» була спрямована на самопосилення імперії як способу протистояння європейському натиску, звелася до адміністративних заходів, метою яких було зміцнення держави, посилення її централізації. У курдських районах Стамбул намагався зламати традиційний феодально-племінний сепаратизм (Курдский вопрос в Западной Азии в начале ХХІ века, 2006, с. 112). Централізаторські зусилля султанської влади, що підкріплювалися

шовіністичною ідеологією османізму та пантюркізму, викликали опір національних меншин, зокрема курдів.

Наприкінці XIX ст. у суспільному житті курдів стали виявлятися нові тенденції, викликані поступовим втягуванням цього регіону в систему світових господарських зв'язків. Ці зміни суттєво вплинули на розвиток курдського національного руху в XX ст. Особливу привабливість Курдистан продемонстрував для західних держав незадовго до початку Першої світової війни, коли до важливості його геостратегічного положення додався новий чинник – нафтовий (Мосаки, 2005, с. 65). У Мосульському вілайеті Османської імперії, в районі міста Кіркук, було виявлено одне з багатих нафтових родовищ, що істотно вплинуло на розвиток цієї частини Курдистану.

Після закінчення Першої світової війни і краху Османської імперії у курдських регіонах Туреччини, Іраку, Сирії почалися процеси, що визначили специфіку національного розвитку курдів, які не вписувалися в державотворення нової батьківщини, оскільки процес етнічного розмежування визначався зовнішніми факторами. Історичний центр курдського етногенезу – Іракський (Південний) Курдистан – знову став вогнищем курдського національного руху (Ямпольська, 2017, с. 154). За підсумками роботи Паризької мирної конференції 1919-1920 рр. британський ліберальний уряд Д. Ллойд Джорджа, беручи участь у повоєнному облаштуванні світу, домогся отримання від Ліги Націй мандату на управління арабськими територіями – Месопотамією, Палестиною та Зайорданією (Ямпольська, 2019, с. 172).

Всупереч положенням Севрського договору 10 серпня 1920 р., укладеного на основі Англо-французької угоди Сайкса-Піко 1916 р. і рішення конференції держав у Сан-Ремо 1920 р. між державами Антанти та султанським урядом Мехмеда VI, який, поряд із втратою оттоманських володінь, вперше задекларував незалежність Курдистану (Мирный договор между союзными державами и Турцией, подписанный в Севре 10 августа 1920 г., 1920), офіційний Лондон заздалегідь виключив із території Курдської держави економічно важливі регіони, що входили до нафтоносного Мосульського вілайету колишньої Оттоманської Порти, зокрема Кіркук, Сулейманію, Ербіль, Дохук, Захо, з метою їхнього включення в підмандатне Іракське Королівство (Степанова, 2005, с. 173). Розрахунок британського уряду був обумовлений оптимальністю налагодження процесу видобутку мосульської нафти у васальному Іракському королівстві (League of Nations. Question of the Frontier between Turkey and Iraq: Report Submitted to the Council by the Commission Instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924, 1925), що було закріплено Англо-іракськими договорами 1922, 1926 і 1927 рр. (Treaty between the United Kingdom and Iraq and Turkey

Regarding the Settlement of the Frontier between Turkey and Iraq, with Notes Exchanged, 1927, p. 138).

Таким чином, етнічний Курдистан мав важливе геополітичне та воєнно-стратегічне значення на Близькому Сході, що й вплинуло на його подальшу долю. На початку XVI ст. відбувся перший поділ його територій між Османською імперією та Сефевідським Іраном. У XIX ст. «східне питання» було одним із основних факторів міжнародних відносин, тому Курдистан виступав ареною протиборства Англії, Франції, Росії, Австрії, Німеччини за посилення позицій в Османській імперії. За підсумками Першої світової війни і через загострення «нафтового питання» відбувся другий поділ Курдистану між Великою Британією і Францією (перша виборола мандат на управління Іракським Королівством, друга – Сирією і Ліваном, разом із курдофонними територіями). В цілому це призвело до гальмування державотворчих процесів у Курдистані, посилення партикулярних тенденцій у національному русі і загострення «курдського питання» на Близькому Сході.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жигалина, О.И. (2014). Эволюция курдского национального движения в странах Западной Азии. *Государство, общество, международные отношения на мусульманском Востоке (Афганистан, Иран, Пакистан, Турция, этнический Курдистан, соседние мусульманские районы)*. М.: ИВ РАН, Крафт+, 266–280.
2. Курдский вопрос в Западной Азии в начале XXI века: сб. статей (2006). Ин-т востоковедения РАН; Ин-т Дальнего Востока РАН; отв. ред. О.И. Жигалина. М.: ИВ РАН, 340 с.
3. Лазарев, М.С. (2012). Категории курдской истории. *Лазаревские чтения*. Вып 1. М., 67–95.
4. Мирный договор между союзными державами и Турцией, подписанный в Севре 10 августа 1920 г. (1920). URL: <http://www.genocide.ru/lib/treaties/14.htm> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Мосаки, Н.З. (2005). Курдистан: ресурсы и политика: в 2-х ч. Ч. 1. М.: ИВ РАН, ИБВ, 352 с.
6. Степанова, Н.В. (2005). Проблема курдов в Ираке. *Этносы и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие*; под ред. А.В. Торкунова; сост. В.Я. Белокреницкий, М.А. Сапронова. М.: МГИМО МИД РФ, 168–220.
7. Ямпольська, Л.М. (2022). Іракський курдизм у XX – на початку XXI ст.: партикулярний та інтегральний виміри. *VI Конгрес сходовознавців: збірник матеріалів, м. Київ, 3 грудня 2022 року*. К.: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського; Львів – Торунь: Liha-Pres, 48–52. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-12>
8. Ямпольська, Л.М. (2019). Курдський національний рух і «проблема Кіркуку» в контексті державотворчих процесів Іраку новітнього періоду. *Гілея: науковий вісник*. К.: «Видавництво «Гілея», 147 (8). Ч. 1. Історичні науки, 170–177.

9. Ямпольська, Л.М. (2017). Курдський національний рух і військово-політична діяльність Мустафи Барзані (1903–1979). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея», 122 (7), 153–158.
10. League of Nations. Question of the Frontier between Turkey and Iraq: Report Submitted to the Council by the Commission Instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924 (1925). Geneva: League of Nations, 65 p.
11. Treaty between the United Kingdom and Iraq and Turkey Regarding the Settlement of the Frontier between Turkey and Iraq, with Notes Exchanged (1927). *The American Journal of International Law*, 4, 136–143.
12. Yampolska, L.M. (2023). The Kurdish National Movement in the Context of State-forming Processes in Iraq in the XXth – at the Beginning of the XXIst Century. *Development Trends in Social Science in the Era of Digitalization: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 336–370. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-292-0-15>